

Fehér könyv a nyelvi sokszínűségről:

rövidített változat

With the support of the
Lifelong Learning Programme
of the European Union

A jelen kiadvány megjelenésének Európai Bizottság általi támogatása nem jelenti a kiadvány tartalmának a jóváhagyását, amely kizárólag a szerzők nézeteit tükrözi, és a Bizottság nem tehető felelőssé az abban foglalt adatok bármilyen felhasználásáért.

Mercator Network of Language Diversity Centres

FEHÉR KÖNYV A NYELVI SOKFÉLESÉGRŐL

A LEARNME projekt kiadványa

(Language and Education Addressed through Research and Networking by Mercator)

2016. február

A rövidített változatot készítette:

Elin H.G. Jones

(Aberystwythi Egyetem)

a Jarmo Lainio

(Stockholmi Egyetem)

által összeállított fehér könyv alapján

a Mercator-hálózat partnereinek közreműködésével:

Cor van der Meer, Jorrit Huizinga

(Mercator Research Centre on Multilingualism / Fryske Akademy)

Elin H.G. Jones

(Aberystwythi Egyetem)

Bartha Csilla, Varjasi Szabolcs

(Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézet)

F. Xavier Vila, Guillem Pujades

(CUSC – Barcelonai Egyetem)

Tartalom

Bevezetés	4
A jelen beszámoló nyelve	5
A LEARNME projekt céljai	7
Nyelvi sokféleség: kontextus.....	9
Mit értünk a nyelvi sokféleség fogalmán?.....	13
Gondolatok más tanulmányokról	14
A nyelvi sokféleségre vonatkozó megfontolások és ajánlások.....	20
A nyelvi sokféleség fogalmának általános használatára vonatkozó megfontolások.....	20
A nyelvi sokféleség koncepciójának használatára vonatkozó megfontolások a (szak)politika és a jogalkotás számára.....	21
Megfontolások a kutatók számára.....	21
Megfontolások a média nyelvi sokszínűségének fejlesztéséhez.....	22
Az oktatási standardokra vonatkozó megfontolások a nyelvi sokféleség javítása érdekében a társadalmakban és az oktatásban rész vevő egyének számára.....	23
Megjegyzés az eredményekhez – a LEARNME hozzáadott értéke	25
Záró megjegyzések.....	29

Bevezetés

Ez a dokumentum a nyelvi sokféleségről szóló fehér könyv rövidített változata, amely a hároméves nemzetközi együttműködésen alapuló, az Európai Bizottságnak Az egész életen át tartó tanulás programja által finanszírozott LEARNMe c. projekt (2013-2015) eredményeként született. A projekt során a **nyelvi sokféleség** fogalmát a politika, a kutatás és a gyakorlat szempontjából vetettük górcső alá. A jelen dokumentum röviden összefoglalja a projektet, annak hátterét, módszertanát és felépítését. Elsősorban a politikai döntéshozók, a kutatók és a gyakorlati szakemberek részére készült ajánlásokra és az általuk megfontolandó szempontokra összpontosít, különös tekintettel a nyelvpolitikára és a nyelvhez kapcsolódó gyakorlatra, oktatásra, médiára és jogi szabályozásra.

A teljesebb és részletesebb beszámoló iránt érdeklődők haszonnal forgathatják magát a fehér könyvet, a zárókonferenciáról készült beszámolót, valamint a projekt részét képező három külön állásfoglalást (lásd alább). A három állásfoglalás a három LEARNMe workshop és az azokon elhangzott előadások összefoglalását tartalmazza (Aberystwyth, Wales, Egyesült Királyság, 2013; Stockholm, Svédország, 2014; Barcelona, Katalónia, Spanyolország, 2015).¹ Az állásfoglalások magukban foglalják a tudományos-elméleti viták kihívásait, a politikai döntések és végrehajtásuk bemutatását, valamint konceptuális és gyakorlati kérdéseket. A fehér könyv első tervezetét a 2015-ös budapesti zárókonferencián vitatták meg. A konferencia alapján születtek a fehér könyv végső változatának ajánlásai és megállapításai is. Ezen kívül a teljes fehér könyv a kutatók előadásainak összefoglalóiból készült válogatást, valamint egy sor jó gyakorlatot tartalmaz. Ezen dokumentumok, továbbá videóanyagok és a teljes előadások elérhetők a honlapunkon: <http://www.learnme.eu>.

A fehér könyv és a projekt maga nagyban hasznosította három meghívott kutató értékes hozzájárulását, akik jelen dokumentum korábbi változatait is véleményezték. Ezen szakértők közé tartozik Jeroen Darquennes, a Namuri Egyetem professzora (Belgium), Tom Moring, a Helsinki Egyetem professzora (Finnország), valamint Dr. Eithne O'Connell, a Dublini Városi Egyetem munkatársa (Írország). Őszinte köszönettel tartozunk mindhármójuk közreműködéséért.

¹ „A nyelvi sokféleség újragondolása, -elemzése és -meghatározása: média, oktatás és politika” c. három workshop közül az első a **médiára**, a második az **oktatásra**, a harmadik a **politikára** helyezte a hangsúlyt.

Külön említést kell tenni David Forniès és Maria Areny, a barcelonai Nemzetek és Kisebbségek Nemzetközi Központja (Centre Internacional Escarré per les Minories i les Nacions, CIEMEN) munkatársainak szerepéről. A CIEMEN a projekt első két évében, valamint a projekt 2012-es tervezési szakaszában partnerszervezetként működött közre, mígnem 2014 végén ki kellett lépnie; ekkor hivatalos partnerként a Barcelonai Egyetem vette át a helyét. David Forniès és Maria Areny egyenrangú partnerként járultak hozzá az első két workshophoz és az első két állásfoglalás kialakításához, valamint részt vettek a harmadik workshopon és a zárókonferencián.

A jelen beszámoló nyelve

A nyelvi sokféleséghez kapcsolódó kérdésekről csak angolul beszélni paradoxonnak tűnik. Egyrészt a kutatás kortárs *lingua francája* az angol: az új elméletek, fogalmak és ötletek élvonalbeli fejlődésének nagy része ezen a nyelven zajlik, még azon kutatók körében is, akiknek nem az angol az anyanyelve. Másrészt, az angolra való kizárólagos hagyatkozás a nyelvi sokféleségről folyó diskurzus torzult (újra)termelődésének kockázatát hozza magával. Ezt a veszélyt fokozhatja az a tény, hogy a legtöbb nemzetközi dokumentum, jogszabály stb. angolul íródik, noha alkalmanként párhuzamosan más nyelveken is, például franciául, amely az EU-ban és az Európa Tanácsban is gyakorlat. Az eredeti angol nyelvű változatokat gyakran fordítják más nyelvekre, akár csak a bennük használt kulcsszavakat és fogalmakat.

Úgy véljük azonban, hogy az angol nyelv iránti elfogultság kockázatát egyes tényezők kombinációjával sikerült ésszerű mértékben elhárítani. Mindenekelőtt, habár hálózatunk szóbeli és írásbeli nemzetközi kommunikációja főleg angolul zajlott, a hálózatban részt vevő anyanyelvi angol beszélők szerény aránya már önmagában garancia volt az angolcentrikus torzítások ellen (ráadásul az anyanyelvi angol beszélők többsége legalább kétnyelvű volt). Másodsor, a hálózat többnemzetiségű és többnyelvű összetétele biztosította a különböző kutatási hagyományok és az eltérő szociolingvisztikai érzékenység figyelembe vételét: ezt a tágabb megközelítést tanúsítja az olyan – német, skandináv, katalán, magyar és walesi szociolingvisztikai hagyományokból táplálkozó – fogalmak vitába való bekapcsolása, mint az *Ausbau*, a *félnyelvűség (szemilingvizmus)* vagy a *nyelvi normalizáció*, avagy a roma és a jelnyelvi közösségekre irányuló figyelem. Harmadsor, a sokféle helyzetre épülő, nagyszámú esettanulmány bemutatása növelte a következtetések nyelveken átívelő érvényességét. Ezért úgy véljük, hogy eredményeink és megállapításaink számos nyelvi környezetben kipróbálásra és tesztelésre kerültek. Ugyanakkor további észrevételeket várunk több

nyelven és más összefüggésekből, valamint a nyelvi sokféleség szellemében azt javasoljuk a kutatóknak, hogy ezekkel a témákkal saját beszélt-, írott- vagy jelnyelvükön is foglalkozzanak. A LEARNME projekt többnyelvű dimenziójának részeként az angol mellett különböző nyelvű anyagokat tettünk közzé a projekt honlapján.

A LEARNMe projekt céljai

A projekt céljai röviden a következők voltak:

- érthető módon rávilágítani a nyelvi sokszínűség kihívásaira és problémáira, illetve rámutatni a lehetséges megoldásokra;
- iránymutatásokat/ajánlásokat adni a terület politikai érdekeltjei, valamint a gyakorló szakemberek számára; ezekkel az iránymutatásokkal/ajánlásokkal szeretnénk felvázolni azt, hogyan lehet megközelíteni a kevésbé használt nyelvek használóinak többnyelvű szükségleteit úgy, hogy mindezt más nyelvek esetében követendő példaként fel lehessen használni;
- rájönni arra, hogyan tehetjük hatásossá a többnyelvűségekre és a nyelvi sokszínűségekre vonatkozó implicit vagy explicit politikákat az oktatás területén, illetve tisztázni azt, hogy miért is van minderre szükség (az oktatást az elejétől kezdve tágran értelmeztük, hasonlóan a kevésbé használt nyelvek fogalmához, mely alatt a regionális vagy kisebbségi nyelveket, a bevándorlók nyelveit és a jelyelveket értettük);
- megérteni, hogyan kapcsolódnak az előbb említett pontok a nyelvi sokszínűség megértéséhez politikai szempontból;
- az oktatási szakemberek és a politikai döntéshozók bevonásával, tudományos kontextusban támogatni a nyelvek közti egyenlőséget, illetve minden nyelv oktatásának elérhetőségét;
- aktívan bevonni az oktatási és a gyakorlati szakembereket, a kutatókat és a politikai döntéshozókat, meghívva őket a workshopokra és a zárókonferenciára, valamint felkérve őket a fehér könyv végső változatának tartalmához és népszerűsítéséhez való hozzájárulásra;
- számos területről összehozni a képviselőket és érintetteket olyan politikai ajánlások megfogalmazására, melyek jobban támogatják a nyelvi sokszínűséget az EU oktatási rendszereiben;
- szemléltetésként használni a kevésbé használt nyelveket, hiszen ezek a többnyelvű társadalmak és a többnyelvű oktatási modellek természetes laboratóriumai; az ezen a területen bevált gyakorlatokat példaként említjük az állásfoglalásokban és a fehér könyvben;
- megküzdeni a fennálló előítéletekkel és támogatni az európai nyelvi sokféleség valóságának normalizálódását; végül pedig
- elősegíteni a többnyelvűség korai életkorban történő bevonását az oktatási gyakorlatba minden ember számára, növelve ezáltal az összes nyelv tekintélyét és

hozzájárulva azon gyermekek arányának csökkentéséhez, akik idő előtt felhagynak iskolai tanulmányaikkal.

Ezen célok eléréséhez a nyelvi sokféleség szempontjából fontos területek szereplőit kívántuk összehozni: különböző háttérrel rendelkező és minden szintet képviselő szakértőket, oktatási szakembereket, közösségi szervezőket, helyi szervezeteket, kutatókat és politikai döntéshozókat.

Nyelvi sokféleség: kontextus

A LEARNME projekt (2013-2015) ambiciózus célja az volt, hogy új betekintést nyújtson és ajánlásokat készítsen egy olyan erősen vitatott kérdésben, amely napjainkban élesen jelentkezik és kulcsfontossággal bír a világ nagy részén: ez a *nyelvi sokszínűség*. A nyelvi sokszínűség jelensége nemcsak *társadalmi* szempontból fontos, de az *egyén* számára is kihívást jelent globalizált és egyre inkább nemzetközivé váló világunkban. Ráadásul a nemzetközi és nemzeti *jogalkotás* területén történő gyors változásoknak, a *civil társadalom* növekvő szerepének, az állandó és növekvő *mobilitásnak*, a gazdasági bizonytalanságnak, a társadalomgazdaság változó összetételének, az *oktatáshoz való hozzáférés* különböző mértékének, valamint a *szociális média* és az *infokommunikációs technológia* (IKT) bővülésének köszönhetően még több figyelmet kap a nyelvi sokszínűség és a *többnyelvűség*, mely sürgető kihívást jelent a társadalmi és egyéni tevékenységek esetében is. Számos módon lehet reagálni a változás és a változékonyság ezen dimenzióira, melyek gyökere nem minden esetben a napjainkban zajló demográfiai változásokban és a mobilitásban rejlik.

Európában nagy hagyománya van a nyelvi sokszínűségnek: az egyes régiókon, országokon és tagállamokon belül, illetve ezek között is. A nyelvi sokszínűséget Európában a kulturális örökség részének tekintik. Ez nemcsak a különféle nemzeti stratégiai és politikai nyilatkozatokban jelenik meg, hanem az Európai Unió² és az Európa Tanács dokumentumaiban is. Sokan meggyőződéssel vallják, hogy a gyakorlatban megélt nyelvi sokszínűség és a támogatására irányuló törekvések jótékony hatással vannak az Európai Unió kohéziójára, mobilitására, produktivására és stabilitására, éppen ezért vált a nyelvi sokszínűség az európai együttműködés egyik alapkövévé. Ugyanakkor a nyelvi sokszínűség egy kihívásokkal teli, dinamikus koncepció, amelyet állandóan újra kell gondolni, elemezni és értelmezni annak érdekében, hogy pontosan megértsük hatását és szerepét az Európai Unió egész területén és azon túl is. Egyértelmű továbbá, hogy Európa a többnyelvűség új korszakába lép, amelyben az egyik legnagyobb kihívást az arra vonatkozó innovatív

² „Az Unió tiszteletben tartja saját kulturális és nyelvi sokféleségét, továbbá biztosítja Európa kulturális örökségének megőrzését és további gyarapítását.” – az Európai Unióról szóló Szerződés 3. cikke: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012M/TXT>

„Az Unió tiszteletben tartja a kulturális, vallási és nyelvi sokféleséget.” – az Európai Unió Alapjogi Chartájának 22. cikke: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>

ötletek jelentik, hogy miként lehetne Európa hagyományos többnyelvűségét forrásként használni az utóbbi évek migrációs hullámainak kezelésére.

Ebben az új korban, amelyben a hagyományos európai többnyelvűség jó működése és támogatása a jövőbe való beruházás része kellene legyen, rendkívül aggasztó jelek mutatnak magára a nyelvi kisebbségek létezésére vonatkozóan. Jelenleg – az EU, az Európai Bizottság és az Európai Parlament számos ajánlása ellenére – a nyelvpolitika, annak megvalósítása, gyakorlata és a jogi szabályozás országonként jelentős különbségeket mutat Európában. Az európai hivatalos retorika, a nyelvi sokszínűséget támogató rendelkezések nemzeti szintű megvalósítása, illetve a kutatási eredmények között is szakadék húzódik. A kutatásokon alapuló, elfogadott ismereteket gyakran nem veszik figyelembe, illetve ezek értelmezése sem mindig a kutatói szándéknak megfelelően történik. Oktatási kérdések állnak az olyan diskurzusok és értelmezések középpontjában, ahol a különböző nyelveknek különböző szintű jelentőséget és fontosságot tulajdonítanak. Ebből kifolyólag a nyelvi asszimiláció továbbra is nagy veszélyt jelent a mindenki számára biztosítandó egyenlő társadalmi és oktatási feltételek elérésének lehetőségeire – ezáltal befolyásolva az általános jóllétet, valamint fenyegetve az európai kulturális örökség ösztönzését. Röviden: a veszélyeztetett nyelvek beszélői, tanulói és maguk a nyelvek is állandó veszélyben vannak.

Ennek a helyzetnek számos oka van. Az egyik az, hogy a gyakran gazdasági-ideológiai magyarázatokon nyugvó ideológiai elképzelések nemkiváltképpen jelenséggé tekintettek és tekintenek ma is a nyelvi sokszínűségre a területileg meghatározott európai geopolitikai terekben. Másodsorban, amint azt már említettük, a kutatási eredmények nehezen érzékelhetők, illetve ezen eredményeket nem mindig közlik hatékonyan vagy megfelelő módon ahhoz, hogy a politika figyelembe vegye őket. Harmadsorban, még mindig nagy az ellenszenv a nyelvi sokszínűséggel és a többnyelvűséggel szemben. Ezek a negatív attitűdök értékvezéreltek és nehezen változtathatók. Negyedsorban, a legfontosabb európai dokumentumok (az Európai Unió Alapjogi Chartája; a Nyelvtanulás és a nyelvi sokféleség ösztönzéséről szóló barcelonai célkitűzések; az Európai Bizottság COM(2003)449 számú közleménye) a nyelvi sokszínűséget egységes jelenséggé fogják fel, ami viszont szöges ellentétben áll ezen célkitűzések nemzeti szintű értelmezéseivel és hatásával.

Okkal feltételezhetjük, hogy a nyelvi sokszínűség különféle értelmezéseinek feltérképezése, valamint a nyelvi környezet, a történelmi megközelítések, a politikai tájkép és a nyelvpolitikák szerinti azonosítása segíthetne tisztázni azt, hogyan alakult ki a nemzetközi egyezmények és a nemzeti politikák különböző szintű megvalósítása, illetve azt is felfedhetné, hogy a gyakorlatban miért vitatják azokat az alapelveket,

amelyeket egyébiránt Európa kulturális és politikai sarokköveinek (így előnyösnek) tekintenek.

Ebben az összefüggésben az oktatás és a nyelvtanulás egyértelműen a nyelvi sokféleségre vonatkozó nézetek középpontjában áll, akárcsak a nyelv- és oktatáspolitikáé végrehajtása az oktatás minden szintjén, formális és informális tanulási helyzetekben egyaránt. Azonban arról igen keveset tudunk, hogy ezek az oktatási kérdések, a kutatás, a helyi körülmények, a nyelvpolitikák és a különböző nyelvek beszélőinek megélt tapasztalatai valójában hogyan hatnak egymásra. Ennek a tudásanyagának a jelenleg korlátozott számú tájékozott kutatón és érintetten túlra is el kell jutnia. Létfonosságú továbbá a média szerepe, különösen országos és helyi szinten, valamint azok a megközelítések, ahogy ezeket a tényezőket tárgyaljuk.

A nyelvi sokszínűség koncepciója és annak hatása számos olyan kutatási területnek jelenti központi kérdését, mint például az oktatás, a néprajz, a szociológia, a szociolingvisztika, a jogi-, politikai- és médiatudományok, a nyelvpolitika vagy a nyelvi tervezés. Ugyanakkor, mivel a nyelvi sokszínűséggel, illetve annak értelmezésével a társadalom sokkal szélesebb köreiben is foglalkoznak, a kutatások eredményeinek explicit és kritikai módon kell kezelniük a nyelvi sokszínűséggel és a többnyelvűséggel kapcsolatos kihívásokat és problémákat a sérülékeny helyzetekben. Példának okáért, miközben a hangsúly nyilvánvalóan az oktatáson van, fontos a jogi keretek különböző szintjei és a helyi gyakorlatok közti különbségek és hasonlóságok megvitatása is nemzetközi, európai, állami/nemzeti, illetve regionális/helyi összefüggésben.

Az Európai Unióban jelentős különbségek mutatkoznak a nyelvek jogi helyzetét és státuszát, területi eloszlását, a standard változatok szerepét, valamint a kevésbé használt vagy kisebbségi nyelveknek a hivatalos intézményekben, a médiában, az üzleti és kereskedelmi életben való használatát illetően, melyek mindegyike hatással van a kommunikációs kontextusokra, amelyekben az oktatási folyamatok zajlanak.

Ebben a projektben nagy hangsúlyt fektetünk az oktatásra, ahol a nyelvpolitikai döntéseket végrehajtják, illetve ahol a különböző nyelvek ösztönzésére vonatkozó kutatási eredményeket és gyakorlati tapasztalatokat közvetítik és megfontolják. Reméljük, hogy az oktatással, a nyelvi sokszínűséggel és a többnyelvűséggel kapcsolatos megfelelő tudáshoz való hozzáférés biztosításával, illetve az oktatási szakemberek és a politikai döntéshozók két fő célcsoportként történő azonosításával elérjük a projektben kitűzött nagyszabású céljainkat.³ Ez a folyamat azonban nem lehet

³ Vö. pl. Norberg Brorsson, Birgitta & Jarmo Lainio 2015. Flerspråkiga elever och deras tillgång till utbildning och språk i skolan. Implikationer för lärarutbildningen. Uppföljningsrapport till

sikeres a különféle területeken megvalósuló kutatási eredmények bevonása és bemutatása nélkül.

EUCIM-TE -projektet. Litteratur och språk, nr 10 (2015). Ed. Ingemar Haag. Eskilstuna/Västerås:
Mälardalens högskola.

Mit értünk a nyelvi sokféleség fogalmán?

Kiinduló pontunk az volt, hogy a nyelvi sokszínűség egy olyan forrás, amely mind a társadalmat, mind az egyént gazdagabbá teszi, valamint termékeny talajt biztosít a demokratikus társadalmak nemzetközileg felkarolt célkitűzései és mindennek a közös társadalmi folyamatokba való beépítése számára. A nyelvi sokszínűséget támogató politikának számos tekintetben biztosítania kell a méltányos és egyenlő bánásmódot, a fenntartható értékeket, illetve a társadalmak elnyomott csoportjainak megerősítését annak érdekében, hogy mindenki számára jobb lehetőségeket lehessen teremteni a kulturális-nyelvi, oktatási és gazdasági területeken. Az ilyen intézkedések konkrét célcsoportjai a *többnyelvű egyének*, a *többnyelvű társadalmak* és gyakran azon *nyelvek* is, amelyek többé-kevésbé elnyomott és veszélyeztetett helyzetben vannak. Projektünk egyik fontos alaptétele az, hogy a nyelvi – és kulturális – sokféleség az európai uniós együttműködés, ideológia és nyelvpolitika egyik sarokköve, amint ezt például az Európai Unióról szóló Szerződés 2. és 3(3) cikkei, az Európai Unió Alapjogi Chartájának 21(1) és 22-es cikkei, valamint számos nemzetközi határozat és nyilatkozat kifejezésre juttatja.⁴ Ugyanakkor az EU szintű politika hatókörét nemrég kevesebb nyelvre korlátozták,⁵ mégpedig jellemzően a nagy európai, hivatalos nyelvek esetében, amelyeket államnyelvként oktatnak az állami iskolákban, második nyelvként a bevándorlóknak az érintett országokban, illetve idegen nyelvként a többi EU-tagállamban. Ezzel ellentétben a kevésbé használt, nem domináns (dominated) vagy kisebbségi helyzetbe kényszerített (minoritised) nyelvek⁶ kevesebb elismerésre számíthatnak a nemzetközi politikai dokumentumokban, és egyre nehezebben tudnak részt venni például az EU nyelvtámogató kezdeményezéseiben.⁷ A média és az oktatás területén is több

⁴ Lásd például az ún. Alfonsi-jelentést (2013) ezek listájáról: *Jelentés a kihalástól fenyegetett európai nyelvekről és az Európai Unión belüli nyelvi sokféleségről* (2013/2007(INI).

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2013-0239+0+DOC+XML+V0//HU>

⁵ Lásd: *European Roadmap for Linguistic Diversity* [A nyelvi sokféleség európai ütemterve]: <http://www.npld.eu/uploads/publications/313.pdf>; *Strategic Research Agenda for Multilingual Europe 2020* [Stratégiai kutatási menetrend a többnyelvű Európáért 2020], META Technology Council, Berlin: Springer. Online elérhető: <http://www.npld.eu/uploads/publications/214.pdf>

⁶ mint például a kisebb államnyelvek, a társhivatalos, regionális vagy kisebbségi nyelvek, a bevándorlók nyelvei és a jelnyelvek

⁷ Az NPLD (Network to Promote Linguistic Diversity; Hálózat a Nyelvi Sokféleség Támogatására) kidolgozta *A nyelvi sokféleség európai ütemtervét*, amelyet hivatalosan 2015. november 18-án mutattak be Brüsszelben. A dokumentum a nem domináns nyelvek helyzetének javítására szolgáló utakat vázolja fel Európában viszonylag részletesen (<http://www.npld.eu/uploads/publications/313.pdf>).

nehézséggel és kihívással kell szembenézniük. Elviekben mindezt nemzetközi és nemzeti szinten is meg lehet változtatni a nyelvi tervezésbe és a nyelvpolitikába való beavatkozás segítségével. Ugyanakkor, a közelmúlt fejleményeinek fényében mindez zsákutcának bizonyulhat, ugyanis 2014-ben az Európai Bizottság a hagyományokkal szakítva nem nevezett ki többnyelvűségért felelős biztost.

Projekttervezetünkben (2012) azt állítottuk, hogy „a nyelvi sokszínűség egy kihívásokkal teli, dinamikus koncepció, amelyet állandóan újra kell gondolni, elemezni és értelmezni annak érdekében, hogy pontosan megértsük hatását és szerepét az Európai Unió egész területén” (Projekttervezet 2012). Tudtuk és előre láttuk azt, hogy ez egy összetett jelenség, hiszen értelmezése és használata jelentősen eltért a különféle társadalmi és nemzeti kontextusokban; mást és mást értettek rajta az egyes tudományterületek, kutatók és kutatási megközelítések. Egyetértettünk abban is, hogy szélesítenünk kell a kutatás hatáskörén, és szakítanunk kell a kizárólag „felülről lefelé” irányuló szemlélettel, amely oly gyakori a nyelvpolitikai és nyelvi tervezési tanulmányok esetében. A nyelvi sokszínűség megélt tapasztalatait „lentől” kell bemutatni és belefoglalni a nyelvi sokszínűség jelentésének mélyebb megértésébe, és abba, hogy ez hogyan működik a különböző összefüggésekben (erre láthatunk példát a szociolingvisztika etnográfiai irányultságú ágainak esetében).

Mégis, kezdetektől fogva nem tudtuk egy egyszerű módját találni a nyelvi sokféleség meghatározásának. Ez logikusnak tűnik, ha utólag visszatekintve belátjuk, hogy nem önmagában álló fogalomról van szó; számos hasonlóan fontos és elterjedt koncepció fedi le és egészíti ki: ilyenek például a *többnyelvűség* és a *nyelvek sokfélesége*. Továbbá, a nyelvi sokféleség definiálása fogalmi hálók részeként, azok saját használatán és olyan kérdéskörökhöz való kapcsolódásán keresztül történik, amelyeket a nyelvi sokféleség fogalma is lefed, gyakran specifikált és tematikus módon.

Gondolatok más tanulmányokról

Tekintettel demokratikus és többoldalú alapjaira, a nyelvpolitika történetileg fontos kérdés volt a kortárs európai multinacionális intézmények számára. Sőt, a nyelvi sokszínűség egyes formái iránti aggodalom már az európai piac kezdeteinél jelen volt, legalábbis ami a hivatalos nemzetállami nyelvek használatát illeti. Azonban a többnyelvűség iránti érdeklődés gyorsan elvezette az európai intézményeket ahhoz, hogy egyre nagyobb szerepet vállaljanak az idegennyelv-tanulás ösztönzésében, valamint a kisebbségi helyzetbe kényszerített / kisebbségi őshonos nyelvek – sőt, még

a bevándorló nyelvek – védelmében is (Swart *et al.* 2014).⁸ A nyelvi sokszínűséget rögzíti például az Európai Unió Alapjogi Chartájának 22. cikke („Az Unió tiszteletben tartja a kulturális, vallási és nyelvi sokféleséget”) és az Európai Unióról szóló Szerződés 3. cikke („Az Unió tiszteletben tartja saját kulturális és nyelvi sokféleségét, továbbá biztosítja Európa kulturális örökségének megőrzését és további gyarapítását”), valamint az EU számos tevékenységén keresztül támogatja azt (Európai Bizottság 2015). Az Európa Tanács, melynek feladatai között szerepel a békés kapcsolatok és a demokrácia előmozdítása, szintén az európai örökség és kommunikációs feltételek egyik fő elemének tekinti a nyelveket:

„(4) kulturális szempontból valamennyi európai nyelv egyenlő értékkel és méltósággal bír, és szerves részét képezi az európai kultúrának és civilizációnak” (Európa Tanács 2002).

Az 1. táblázat összefoglalja az Európai Unió és az Európa Tanács néhány legkiemelkedőbb kezdeményezését az elmúlt évtizedekből.

⁸ Swarte, F. *et al.* (2014) 'Introduction: Minority Language in a multilingual Europe' [Bevezetés: Kisebbségi nyelv egy többnyelvű Európában], *Us Wurk* 63 1-9.

1. táblázat: Az európai nyelvpolitika néhány kulcsfontosságú eleme (Language Rich Europe 2013:5)

Európai Unió		Európa Tanács	
1980' Többnyelvűséget ösztönző intézkedések	<ul style="list-style-type: none"> - A Kevésbé Használt Nyelvek Európai Irodája (EBLUL) - Erasmus - Lingua 	1950'–1990' A nyelvek támogatása mindenki számára (demokratikus állampolgárság)	<ul style="list-style-type: none"> - Kreditrendszer - Útmutató a kommunikatív nyelvoktatáshoz - Workshopok – IKT, autonómia, cserekapcsolatok - A grazi ECML megalapítása
1990' Együttműködés és a mobilitás támogatása	<ul style="list-style-type: none"> - Maastrichti Szerződés (1992) 	1990' Regionális és kisebbségi nyelvek	<ul style="list-style-type: none"> - Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája (1992) - A Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezmény (1995)
1995–2004 A "tudásalapú társadalom" támogatása	<ul style="list-style-type: none"> - Fehér könyv – Úton a tanuló társadalom felé - Lisszaboni Stratégia - Barcelonai Tanács 	1995–2004 Interkulturális kommunikáció Egyéni többnyelvűség	<ul style="list-style-type: none"> - A Közös Európai Nyelvi Referenciakeret (KER) kifejlesztése
2001 Koherencia, figyelem- felhívás, tájékoztatás A Nyelvek Európai Éve	<ul style="list-style-type: none"> - Európai Nyelvi Díj - Eurobarométer 	2001 Koherencia, figyelem- felhívás, tájékoztatás A Nyelvek Európai Éve	<ul style="list-style-type: none"> - KER - Európai Nyelvi Portfólió
2000' A mobilitás mint jog előmozdítása A minőségi nyelvtanulás támogatása	<ul style="list-style-type: none"> - Akcióterv (2003) - Növekvő mértékű anyagiilag támogatott programok 	2000' Tervezés, tananyagfejlesztés, értékelés	<ul style="list-style-type: none"> - CEFR - Európai Nyelvi Portfólió továbbfejlesztése
2005 Növekedés/társadalmi kohézió/ egyéni kiteljesedés	<ul style="list-style-type: none"> - Többnyelvűségi keretstratégia - Akcióterv 	2003–11 Nyelvpolitikák	<ul style="list-style-type: none"> - Nyelvoktatás-politikai profilok 15 országban és régióban
2007 A sokféleség mint tőke	<ul style="list-style-type: none"> - Többnyelvűségi Biztos - Az egész életen át tartó tanulás programja - Közlemény – 'Európai tőke és közös elkötelezettség' (2008) 	2005 Az oktatás nyelvei	<ul style="list-style-type: none"> - Konferenciák és jelentések

A nyelvi sokféleségről való gondolkodás és kutatás a nemzetek feletti, európai szinten kéz a kézben növekszik azzal a felismeréssel, hogy a nyelvpolitika az EU vagy az Európa Tanács beavatkozási területe volt. A területen két fő megközelítést lehet megkülönböztetni.⁹ Egyrészt mind a szakértők, mind a döntéshozók jelentős

⁹ Bennünket itt most a nyelvi sokféleség nyelvpolitikai, nyelvi menedzsment és nyelvi tervezés szempontú vizsgálata érdekel; egyéb megközelítésekkel, mint például a nyelvtechnológiával (pl. Rehm és Uszkoreit 2012) nem foglalkozunk.

mennyiségű munkát végeztek a nyelvi sokszínűség normatív megközelítésének területén,¹⁰ beleértve az Európa Tanács Nyelvpolitikai Egységének¹¹ legtöbb kezdeményezését, avagy az Európai Unió számos nyelvpolitikai tevékenységét (Romaine 2013).¹²

Másrészt, egyre nagyobb mennyiségű empirikus, analitikus kutatás születik a nyelvi sokszínűségről és a többnyelvűségről. Ezen kutatási kezdeményezések némelyikét épp az európai intézmények támogatják (pl. Cullen et al. 2008).¹³ Más kutatások akadémiai környezetben és/vagy civil és kulturális szervezeteknek köszönhetően jönnek létre. A nyelvi sokszínűségre vonatkozó tudományos kutatás viszonylag friss példái között találjuk az alábbi projekteket:

Az Európai Unió 6-os keretprogramja (FP6) keretében finanszírozott DYLAN (Language Dynamics and Management of Diversity, [Nyelvi dinamika és

¹⁰ Ide tartoznak többek között az alábbi dokumentumok:

- Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény (1950)
- Európai Kulturális Egyezmény (1954)
- Európai keretegyezmény a területi önkormányzatok és hatóságok közötti határokon átnyúló együttműködésről (1980)
- Európai egyezmény a határokon átnyúló televíziózásról (1989)
- A külföldieknek a helyi közéletben való részvételéről szóló egyezmény (1992)
- A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája (1992)
- A Nemzeti Kisebbségek védelméről szóló Keretegyezmény (1995)
- Az Európa Tanács keretegyezménye a kulturális örökség társadalmi értékéről (2005)
- Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének ajánlásai és határozatai: 1383-as számú ajánlás a nyelvi diverzifikációról (1998)
- A Helyi és Regionális Hatóságok Kongresszusának ajánlásai, határozatai és nyilatkozatai
- 222-es számú ajánlás a regionális vagy kisebbségi nyelveken történő nyelvoktatásról (2007)

¹¹ A Nyelvpolitikai Egység honlapja < http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Domaines_EN.asp >

¹² S. Romaine, "Politics and policies of promoting multilingualism in the European Union" [A többnyelvűség ösztönzésére vonatkozó politikák az Európai Unióban], *Language Policy* 12:2 (2013) 115-137.

¹³ Cullen, J. et al. (2008). *Multilingualism: Between policy objectives and implementation* [Többnyelvűség: A politikai célok és a végrehajtás között]. Brüsszel: Európai Parlament.

diverzitásmenedzsment])¹⁴ c. projekt. A nyelvi sokféleségre irányuló nyelvpolitikára összpontosító, 12 országban működő 20 kutatóintézet részvételével zajló DYLAN öt évig (2006-2011-ig) folyt és jelentős, ma is gyarapodó örökséget hagyott maga után (Seidlhofer 2011, Hüning, Vogl és Moliner (szerk.) 2012).¹⁵

Az ugyancsak az Európai Bizottság által finanszírozott LINEE (Languages in a Network of European Excellence, Nyelvek az európai kiválóság hálózatában) c. projekt,¹⁶ melynek fókuszában inkább a nyelvoktatás, az identitás és a gazdaság állt (LINEE 2010; Rindler Schjerve & Vetter (szerk.) 2012).¹⁷

A Középméretű Nyelvi Közösségek (Medium-Sized Language Communities) c. projekt,¹⁸ amely az európai kutatók hálózatát hozta létre a közepes nagyságú nyelveket a globalizáció kontextusában érő kihívások elemzésére (Milian-Massana 2012, Vila [szerk.] 2013).¹⁹

A Poga – Nyelvi Túlélési Hálózat (The Language Survival Network) c. projekt,²⁰ amely a veszélyeztetett nyelvekkel foglalkozó kutatókat hozta össze Oroszországból és számos európai országból (Marten et al. [szerk.] 2015).²¹

¹⁴ A DYLAN (*Language dynamics and management of diversity*) c. projekt honlapja <http://www.dylan-project.org/Dylan_en/home/home.php> (utolsó megtekintés: 2015.10.27.)

¹⁵ B. Seidlhofer, *Understanding English as a Lingua Franca* [Az angol mint közvetítőnyelv megértése]. Oxford: Oxford University Press, 2011; M. Hüning, U. Vogl & O. Moliner (szerk.), *Standard languages and multilingualism in European history* [Sztenderd nyelvek és többnyelvűség Európa történetében]. Amsterdam: John Benjamins, 2012.

¹⁶ A LINEE (*Languages in a Network of European Excellence*) c. projekt honlapja <<http://www.linee.info/>> (utolsó megtekintés: 2015.10.27.)

¹⁷ R. Sindler Schjerve and E. Vetter (szerk.), *European multilingualism: current perspectives and challenges* [Európai többnyelvűség: Jelenlegi perspektívák és kihívások]. Bristol: Multilingual Matters, 2012.

¹⁸ A *Medium-Sized Language Communities* <<http://www.ub.edu/cusc/llenguesmitjanes/?lang=en>> c. projekt honlapja (utolsó megtekintés: 2015.10.27.)

¹⁹ A. Milian i Massana, *Language law and legal challenges in medium-sized language communities: a comparative perspective* [Nyelvi jog és jogi kihívások közepméretű nyelvi közösségekben: összehasonlító kitekintés]. Barcelona: Institut d'Etudis Autònoms, 2012; F.X. Vila (szerk.), *Survival and development of language communities: prospects and challenges* [A nyelvi közösségek túlélése és fejlődése: kilátások és kihívások]. Bristol: Multilingual Matters, 2013.

²⁰ A *POGA – The Language Survival Network* c. projekt honlapja <<http://saami.uni-freiburg.de/poga/en/index.htm>> (utolsó megtekintés: 2015.10.27.)

²¹ H. Marten, M. Riessler, J. Saaraviki & R. Toivanen (szerk.), *Cultural and linguistic minorities in the Russian Federation and the European Union: comparative studies on equality and diversity* [Kulturális és nyelvi kisebbségek az Orosz Föderációban és az Európai Unióban: összehasonlító tanulmányok az egyenlőségről és a sokféleségről]. Cham: Springer, 2015.

Az EU-FP7 programja által finanszírozott ELDIA (European Language Diversity for All, [Európai Nyelvi Sokféleség Mindenkinél]) c. projekt,²² amely a többnyelvűségnek és a nyelvpolitikák fejlesztésének a tanulmányozására jött létre a finnugor nyelvekre fókuszálva (Laakso et al. 2013).²³

A MIME – Mobilitás és Befogadás egy Többnyelvű Európában (Mobility and Inclusion in a Multilingual Europe) c. projekt,²⁴ amely azt kívánja kideríteni, hogyan lehet egyszerre támogatni a nemzetek közötti mobilitást és a társadalmi befogadást.

Fontos emlékeztetnünk arra, hogy a kulturális és nyelvi sokféleséget egyre inkább főszabálynak, semmint kivételnek tekintik, így világszerte egyre több kutatás tartalmazza a nyelvi sokféleséget alapértelmezett változóként (Council for Exceptional Children 2015).

²² Az ELDIA (*Project European Language Diversity for All*) c. projekt honlapja: < <http://www.eldia-project.org/> > (utolsó megtekintés: 2015.10.27.)

²³ Laakso, J. et al. (2013) 'Summary of the Research Project ELDIA (European Language Diversity for All). Abridged version of the original English-language report written by Johanna Laakso, Anneli Sarhimaa, Sia Spoiliopoulou Akermark, Reetta Toivonen' [Az ELDIA (Európai Nyelvi Egyenlőség Mindenkinél) c. kutatási projekt összefoglalása]

²⁴ A MIME – *Mobility and Inclusion in a Multilingual Europe* c. projekt honlapja: < <http://www.mime-project.org/> > (utolsó megtekintés: 2015.10.27.)

A nyelvi sokféleségre vonatkozó megfontolások és ajánlások

A workshopok és az előadások során számos javaslatot vetettek fel a résztvevők a nyelvi sokféleségre vonatkozó különféle kutatásokban közölt negatív és kritikus fejlemények semlegesítésére.

Az alábbiakban néhány példát közlünk a nyelvi sokféleség megvitatásának különféle eredményeiből a projekt három fő területén, azaz a nyelvpolitika, a média és az oktatás területén. A nyelvi sokszínűség használatának átfedő és interdiszciplináris jellege miatt gyakran volt szükség a megfontolások nyitottabb megfogalmazására. Fő kiindulási pontunk a kutatás volt, ugyanakkor a projekt célként tűzte ki a gyakorlati tapasztalatok, valamint a nemzeti társadalmi szintű és nemzetközi szakpolitikai fejlemények integrálását is. A partnerek geopolitikai hátterének köszönhetően közép-, kelet-, nyugat-, észak- és dél-európai tapasztalatok is képviseltették magukat, némi észak-amerikai és dél-afrikai kitekintéssel fűszerezve.

Az általános és specifikusabb témák bevonása lehetővé teszi az átfogó és a mélyre hatoló meglátások egyidejű megjelenítését is. A nyelvpolitika, a média és az oktatás területeit kombináltuk az arra irányuló kísérlet jegyében, hogy meglátásainkat moderálni tudjuk. Ez lehetővé teszi azt is, hogy összekapcsoljuk a felülről lefelé és az alulról felfelé induló szemléletet, illetve hogy beépítsük számos tudományág közös ismereteit.

A nyelvi sokféleség fogalmának általános használatára vonatkozó megfontolások

- A nyelvi sokszínűséget egy olyan dinamikusan változó, nem végleges, nyitott munkafogalomnak kell tekinteni, amelynek nem egyetlen általános meghatározásra, hanem számos, kontextustól függő definícióra és időről-időre újrafogalmazásra van szüksége.
- Az európai kontextusban fontos az, hogy a nyelvi sokszínűség mindig magába foglalja és kellő elismerésben részesítse a különféle általános nyelvi csoportokat: a "többségi" és a "kisebbségi helyzetbe kényszerített" nyelveket a változataikkal együtt, a "regionális és őshonos kisebbségi nyelveket", a "bevándorlók kisebbségi nyelveit" és a jelnyelveket.
- A nyelvi sokszínűségnek ki kell térnie a nyelvi jogokra, oly módon, hogy azok lehetővé tegyék az emberek számára nyelvei(k) használatát nem ellenséges környezetben.

A nyelvi sokféleség koncepciójának használatára vonatkozó megfontolások a (szak)politika és a jogalkotás számára

- A fent említett pontokon kívül a nyelvi sokféleséget érintő politikáknak el kell ismerniük a szociális, gazdasági, kulturális, demográfiai, földrajzi és politikai körülmények fontosságát.
- A nyelvi sokféleségre vonatkozó nyelvpolitikáknak tartalmazniuk kell az egyéni és társadalmi többnyelvűség helyi gyakorlatainak megértését az érintett területeken élők jólléte érdekében.
- A nyelvi sokféleségnek reflektálnia kell a területi megfontolások és a nyelvi közösségeken átívelő nyelvi folytonosság közötti kapcsolatra, nem korlátozva ezt a kapcsolatot az elismert államok és az állami szint alatti hivatalos kormányzat szintjére.
- A nyelvi sokféleséget érintő politikáknak szembe kell szállniuk azokkal az uralkodó meghatározásokkal, amelyek kizárólag a sztenderdizált államnyelvek korlátozó és exkluzív csoportosítására épülnek, és kizárják az egyéb nyelveket ugyanazon lehetőségek élvezetéből.
- Ezen politikákat tehát akként kell újragondolni, hogy intézkedéseik ne egy korlátozott számú államnyelvre szorítkozzanak, például az EU-ban a nemzetközi alapú finanszírozások – úgymint az infokommunikációs technológiai eszközök fejlesztése, a nyelvi jogok előmozdítása, a nyelvtanulás ösztönzése mobilitási programokon keresztül, avagy a kreatív fordítás támogatása – során.

Megfontolások a kutatók számára

- A fent említett pontokon kívül a nyelvi sokféleségre vonatkozó kutatásnak figyelembe kell vennie a szociális, gazdasági, kulturális, demográfiai, földrajzi és politikai környezet fontosságát az emberek, közösségek és kormányzati szereplők közti dinamikus nyelvi kapcsolatok vizsgálata során.
- A nyelvi sokféleséghez kapcsolódó kutatásnak kapcsolódnia kell a nyelvi vitalitáshoz – terjedelmében és mélységében is –, valamint a nyelvi tudatossághoz.
- Ennek teljesítése érdekében a kutatásnak figyelembe kell vennie a nyelvhasználók szempontjait. A nyelvi sokféleségre vonatkozó tanulmányoknak tartalmazniuk kell a nem-sztenderdizált vernakuláris nyelvek sokféleségét is. Valójában különféle típusú kooperatív kutatásokat kell kifejleszteni az alulról felfelé építkező szemlélet beemelése céljából, a beszélők saját tudása bemutatásának egyéb módjaival párhuzamosan, a megbízhatóbb és szilárd kutatási eredmények érdekében.

- Több mélyreható esettanulmányra van szükség, amelyet ezen esetek általánosítása, valamint amennyire csak lehetséges, az elméletalkotáshoz való hozzájárulás követ. A nemzetközi összehasonlító tanulmányok hozzáadott értéket képviselnek ezekhez a nézőpontokhoz, de a helyi vizsgálatok is fontosak maradnak.
- A nyelvi sokféleségre vonatkozó kutatásnak továbbá kellő figyelmet kell fordítania arra, hogy hatással lehet a nyelvpolitikákra és a nyelvi gyakorlatokra. Az ilyen kutatásnak ezért figyelembe kell vennie a módszertani szempontok összekapcsolásának szükségességét.
- A kutatóknak az elméleti nézőpontok megválasztásánál, a kutatás megtervezésénél, valamint a nyelvpolitikának és a nyelvi tervezésnek való esetenkénti javaslattétel során kellő figyelmet kell fordítaniuk az egyes szociolingvisztikai helyzetek sajátosságaira.
- A kutatóknak további erőfeszítéseket kell tenniük annak érdekében, hogy finomítsák fogalomdefinícióikat és elméleti kereteiket, és azok használatát meg tudják indokolni mind az akadémiai/tudományos, mind a hétköznapi/nyilvános életben. Ennek során ugyanakkor ki kell fejleszteniük egy kritikai és önreflexív nyitottságot az alternatív nézőpontok iránt.

Megfontolások a média nyelvi sokszínűségének fejlesztéséhez

- A média szerepe a nyelvi sokszínűség fenntarthatósága szempontjából több okból is kulcsfontosságú. A kisebbségi médiának például képesnek kell lennie a kollektív vitára bocsátandó nyilvános kérdések tematizálására. Továbbá lehetőséget kell biztosítani a média számára, hogy a tájékoztatás tartalmát megválaszthassa; bátorítani kell nyelvi lehetőségeinek fejlesztésére a különféle szociális és nyelvi csoportok igényeinek megfelelően, valamint támogatni kell e sokrétű feladatok ellátása során.
- A kisebbségi médiára vonatkozó oktatási előírásokat úgy kell megalkotni, hogy megfeleljenek ezeknek a nyelvi sokféleséggel kapcsolatos célkitűzéseknek, továbbá meg kell könnyíteni a köz- és magánmédia technikai változásokhoz való igazodását.
- A kisebbségi médiának ezért saját specifikus újságíróképzésre van szüksége, amely olyan módon kapcsolódik mind a nyelv-, mind a tartalomválasztáshoz, hogy képes legyen kezelni a kisebbség életének különböző területeit, saját feltételei szerint és saját nézőpontjából.

- A média szereplőinek és a médiatartalomnak jobban kell tükröznie a társadalom nyelvi sokféleségét. A média jelenlegi gyakorlata gyakran „egynyelvűsíti” a társadalmi valóságot, mivel egyetlen nyelv produkciós paradigmáinak megfelelően ábrázolja azt, így szisztematikusan kizárja vagy marginalizálja a nem domináns nyelveket. Ennek következtében a többségi – vagy domináns – nyelvek beszélői szinte sohasem érintkeznek a nem domináns nyelvekkel a médiában, ez pedig a jelenlegi nyelvi sokféleség torz megértését jelenti. Ezek a politikák és gyakorlatok továbbá a „kisebbségi helyzetbe kényszerített” vagy nem domináns nyelvek használóit a médiában egynyelvű módon ábrázolják, mintha az egynyelvűség lenne a főszabály.
- A társas médiának (részvételi média, új média, stb.) elő kell segítenie a különböző nyelvek használatát és ösztönöznie kell a nyelvi sokféleséget. A nagy társasmedia-platformok nem mindig teszik lehetővé a teljes részvételt minden nyelv számára, és bizonyos funkciók esetében csak a hivatalos nyelvek használatát támogatják.
- A nyelvi eszközöket – pl. hangfelismerés – kiépítő infokommunikációs technológiáknak mindegyik nyelvet magukban kell foglalniuk és részvételi lehetőséget kell biztosítani számukra, valamint nem részesíthetik hátrányos megkülönböztetésben a nem domináns vagy kevésbé támogatott nyelveket.
- Megfelelő forrásokat kell biztosítani a fenntartható kisebbségi médiához szükséges környezet megteremtésére. Ahol a piac kudarcot vall, ott állami forrásokat kell rendelkezésre bocsátani. Nincs logikus magyarázat arra, hogy miért kellene a kisebbségi média működésének – például a műsoridőnek – a népességi adatokhoz igazodnia. A beszélők számától függetlenül, a kisebbségi médiatermékekre vonatkozó előírásoknak hasonlóknak kell lenniük a többségi médiára vonatkozó előírásokhoz, hogy a média betölthesse a nyelvi sokféleség támogatásában játszott szerepét.

Az oktatási standardokra vonatkozó megfontolások a nyelvi sokféleség javítása érdekében a társadalmakban és az oktatásban részt vevő egyének számára

- Az oktatás alapelvei a méltányosság és az oktatáshoz való egyenlő hozzáférés kell legyenek, nem pedig az egyforma és többségi oktatás mindenki számára.
- Az oktatási szakembereknek és a döntéshozóknak képzésben kell részesülnie a gyermekkori és felnőtt többnyelvűség alapvető aspektusairól, valamint a több

nyelv tartós használatának, a többnyelvű oktatásnak és a többnyelvűségnek az előnyeiről.

- Minden gyermeknek joga van első nyelvének/anyanyelvének használatához, fejlesztéséhez és tanulásához. Az oktatási rendszernek – a nyelvi sokféleség szempontjából – komoly erőfeszítéseket kell tennie a gyermekek egyéni többnyelvűségének ösztönzése érdekében. A működő megoldás magában foglalja a nyelvhasználókkal való együttműködést.
- A gyermekeknek és a felnőtteknek biztosítani kell a tisztességes esélyt arra, hogy először megtanuljanak írni és olvasni, majd tudományos műveltségre tegyenek szert a saját nyelvükön.
- A gyermekeknek joga van a felmenőik nyelvéhez és kultúrájához való hozzáféréshez, amelyet az oktatási rendszernek biztosítani kell.
- A gyermekeknek optimális körülményeket kell biztosítani funkcionális és magas színvonalú két- vagy többnyelvű kompetenciák kifejlesztéséhez, hogy esélyük legyen egy többnyelvű társadalomban való működésre, illetve annak előmozdítására, azaz a nyelvi sokféleséghez való hozzájárulásra.
- A gyerekek és felnőttek funkcionális többnyelvűségét a többnyelvű munkaerőpiacon való részvételhez szükséges feltételeknek megfelelően kell lehetővé tenni.
- A gyerekek és felnőttek funkcionális többnyelvűségét a demokratikus társadalomban való részvételhez és az ahhoz való hozzájáruláshoz szükséges feltételeknek megfelelően kell lehetővé tenni.

Megjegyzés az eredményekhez – a LEARNMe hozzáadott értéke

A projekt során törekedtünk arra, hogy kapcsolódjunk egyéb tanulmányokhoz, kutatásokhoz és jelentésekhez, valamint ezek nyelvi sokszínűségekre vonatkozó javaslataihoz. Tanulmányunk most következő részében megpróbáljuk megkülönböztetni ezektől a LEARNMe projektet, valamint azonosítani az általa képviselt hozzáadott értéket. Megkülönböztetett figyelmet szentelünk azon területeknek, ahol különösen nagy az átfedés vagy az egybeesés a LEARNMe projekt és a korábbi tanulmányok eredményei között. A nyelvi sokféleségre vonatkozó kutatási kezdeményezések mennyisége és változatossága Európában és másutt az elmúlt évtizedekben jelentősen megnőtt. Bármilyen kísérlet ezen kutatások eredményeinek néhány bekezdésben való összegzésére nem lenne igazságos. Arra viszont lehetőségünk van, hogy néhány, a vonatkozó szakirodalomban újra és újra felbukkanó, különösen az európai nyelvi sokszínűséget érintő elemet kiemeljünk:

- *Európában támogatják a nyelvi sokszínűséget:* A nézetek sokfélesége ellenére Európában a nyelvi sokféleséget és a többnyelvűséget széles körben támogatják – legalábbis amikor ezeket általánosságban határozzuk meg –, mind társadalmi, mind egyéni (lásd az Európa Tanács terminológiájában használt *plurilingualism*²⁵ kifejezést) szinten. Természetesen ezt a támogatást általános és relatív értelemben kell felfogni, és mindig más társadalmakkal – pl. az Egyesült Államokkal vagy Kínával – összehasonlítva, ahol a nyelvi sokféleséget általában inkább eltávolítandó akadálnak tekintik,²⁶ és a nyelvpolitika hajlamos annak eltörlésére irányulni. Ebből a szempontból az európaiak, úgy tűnik, meglehetősen elégedettek többnyelvű kontinensükkel (Cullen et al. 2008: iii; LRE 2013).
- *A nyelvi sokféleségre vonatkozó megközelítések rendkívül változatosak:* Annak ellenére, hogy az általános értelemben felfogott nyelvi sokféleség széles támogatottságot élvez, a területet a vélemények figyelemre méltó sokszínűsége jellemzi. Az európai társadalmak valóban nagyon eltérnek egymástól a tekintetben, hogy hogyan kezelik a nyelvi sokféleséget. A vélemények különbözősége nemcsak a geopolitikai régiók között jelentkezik (pl. kelet- vs. közép- vs. nyugat-európai régió), de a

²⁵ A magyar nyelvben az Európa Tanács által használt *plurilingualism* kifejezést egyéni többnyelvűségnek fordítjuk. – *A ford.*

²⁶ Például jelenleg az Egyesült Államok 31 tagállamában tilos kétnyelvű oktatást folytatni az állami iskolákban (García et al. 2014).

régiókon belül, sőt, sok esetben az egyes nemzetállamokon belül is. A nézetek változatossága a régmúlt és a közelmúlt helyi eseményeiben, a politikai kultúrákban, a geopolitikai fekvésben stb. gyökerezik, és a nyelvek összes lehetséges csoportjára kihat. Ideleértve a nemzeti nyelveket, az autochton (őshonos) / „kisebbségiesített – kisebbségi helyzetbe kényszerített” / kisebbségi nyelveket, a jelnyelveket, az idegen nyelveket, a bevándorlók és a menekültek által használt nyelveket, stb. Ez a sokszínűség sok tekintetben erősen függ a nemzetállamok jogalkotásától, mivel azok meglehetősen eltérő terminológiát alkalmaznak (lásd alább). Kiemelhetőek problémásabb területek, amelyek a legtöbb országban más-más módon jelentkeznek: az angol speciális, *lingua franca* szerepének elfogadása vagy tagadása – milyen formában és milyen irányban (korlátozni vagy erősíteni?). Továbbá az őshonos kisebbségi nyelvek hivatalos elismerésének szükségessége és az elismerés mértéke; a bevándorló nyelvek elismerésének elfogadottsága vagy elutasítása. Ehhez hasonlóan minden általános iskolás gyermek számára legalább két nyelven történő idegennyelv-oktatás fél évszázados hagyománya – amely ma már komoly nyomás alatt áll az angol meglehetősen monolit pozíciója miatt – körül folyó viták például a skandináv országokban. Ebben az összefüggésben, nem meglepő módon, a kutatók hajlamosak egyetérteni abban, hogy a közös európai nyelvpolitika (pl. az 1 + 2 nyelv barcelonai célkitűzése) legjobb esetben is általános és igencsak homályos.

- *Úgy tűnik, a kutatók és a nyilvánosság egyaránt támogatják a (kiegészítő) európai megközelítést:* Az általános értelemben vett nyelvi sokféleség kezelésére vonatkozó különbségek nem zárják ki azt, hogy sokan pozitívan tekintsenek a nyelvi sokféleség európai megközelítésére. Sőt, még ha nehéz is ezen a területen közös politikákat létrehozni, a szerzők egyre inkább rámutatnak arra, hogy ez az európai megközelítés hozzáadott értéket képvisel a nyelvi sokféleség kezelésében (Cullen *et al.* 2008: iv; LRE 2013). Egyesek jobban szeretnék, ha az európai normák nagyobb fokú kötőerővel bírnának a nemzetállamokra, ez azonban a szubszidiaritást illető politikai ellentmondások érzékeny pontjának tűnik. Még az olyan szupranacionális jogi eszközök, mint a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája esetében is, amelyet a nemzetállamok szabad mérlegelésének magas foka jellemez, «a végrehajtás korlátozott, lassú és egyenetlen» (Cullen *et al.* 2008: vi). Akárhogy is, az európai intézmények legnagyobb nyelvpolitikai lehetőségei az oktatás és a képzési programok területén rejlenek.
- *Egyre inkább felismerik az egyéni, helyi és regionális szereplők nyelvpolitikai szerepét:*

Amíg a neoklasszikus nyelvpolitika hajlamos volt a nyelvpolitikát úgy felfogni, mint amelyet alapvetően a nemzetállamok központi kormányzata fejleszt ki és „alkalmaz” az állampolgárokra, addig a rendelkezésre álló szakirodalom felismeri más szereplők jelentőségét a nyelvpolitika alakításában:

„Az állam a tanulmányban vizsgált kezdeményezéseknek hozzávetőlegesen a negyedét támogatja, ehhez hasonló mértékű hozzájárulást biztosítanak a regionális és a helyi hatóságok, illetve az európai uniós programok. A kezdeményezések negyedét a résztvevő szereplők saját maguk finanszírozzák. Regionális és helyi szinten az elsődleges szereplők az alábbiak: európai ügynökségek és központok; regionális és helyi hatóságok; oktatással foglalkozó vállalatok; szakmai egyesületek; tudományos- és kutatóintézetek; nem kormányzati szervezetek; kereskedelmi szervezetek” (Cullen *et al.* 2008: v).

- *Jelentős mértékű terminológiai zavarral kell szembesülnünk:* A nyelvi sokszínűség területe tele van olyan fogalmakkal, amelyek jelentése országról országra változik; sőt még az egyes nemzetállamokon belül is megjelennek értelmezésmélt különbségek. Néhány példát említve: a szerzők többször utalnak az olyan fogalmak értelmezésének változatosságából fakadó problémákra, mint például *nemzeti nyelv*, *hivatalos nyelv*, *kisebbségi nyelv*, *kisebbségiesített nyelv*, *kevésbé használt nyelv*, *bevándorló nyelv*, *örökségi nyelv*, stb. Ezek a problémák olyan mértékűek, hogy az európai intézmények időről-időre arra kényszerülnek, hogy tisztázzák a fenti fogalmak némelyikének az értelmezését, mint például a *többnyelvűség* (Commission of European Communities 2005), avagy a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájában szereplő *regionális vagy kisebbségi nyelvek* jól ismert eseteiben (lásd Cullen *et al.* 2008).
- *A legtöbb szereplő egyetért abban, hogy több kutatásra van szükség az új, változó körülmények között:* Az utóbbi évek irodalmában széleskörűen felismerték, hogy Európa a szociolingvisztikai változás gyors folyamatán megy keresztül. Függetlenül attól, hogy ez a változás szemben áll-e a sokkal stabilabb (valószínűleg a jelenleginél stabilabbnak képzelt) múltbéli helyzettel, tény, hogy a szerzők hajlamosak egyetérteni abban, hogy jelenleg Európa gyors változásokat tapasztal a nyelvek kapcsán. Továbbá abban is, hogy ezeket a változásokat még mindig kevésbé értjük, illetve, hogy több kutatás szükséges annak érdekében, hogy ezeket kielégítő módon

tudjuk kezelni, legyen szó akár a gazdasági versenyképességről, a társadalmi kohézióról, avagy a kulturális örökség megőrzéséről, hogy csak néhányat említsünk. A növekvő mobilitást gyakran említik a korábbi feltételeket gyökeresen megváltoztató tényezőként.

- *A nyelvi sokszínűség kutatása nemcsak a társadalom számára jelentékeny, de egyúttal komoly kihívást jelent a tudomány számára:* Növekszik az egyetértés abban, hogy az európai társadalmak jelenleg tapasztalható szociolingvisztikai átalakulása arra sarkallja a kutatókat, hogy megkérdőjelezzék a hagyományos paradigmáikat, többek között a nyelvészet, a nyelvészociológia, a politikatudományok, az oktatási nyelvészet, a társadalmi munka és a nyelvtechnológia területén. A *nyelvek* fogalmát többé nem tekinthetjük a *standard nemzeti nyelvek* egyszerű szinonimájának, és ennek a szemléletváltásnak komoly következményei vannak a nyelvtanítás, a nyelvtanulás, a bevándorlók integrálása, a transznacionális kommunikáció és a kulturális örökség megőrzésének területein, hogy csak néhány példával éljünk.

Záró megjegyzések

A fehér könyvben foglalt nézetek és ajánlások megvitatására és tisztázására a 2013 és 2015 között tartott három workshopon, valamint a zárókonferencián került sor, amelyeken kutatók, tanárok, diákok, a média képviselői, politikusok, gyakorlati szakemberek és jogi szakértők is részt vettek. A mindebből leszűrt tudásanyagot a fehér könyv foglalja össze. Így tehát a projektnek a nyelvi sokszínűség újraértelmezéséhez való hozzájárulásra vonatkozó célja nagymértékben megvalósult. Ugyanakkor mindezt nem lehet egy végső megoldásnak tekinteni, sokkal inkább egy jelenleg is folyó dialógushoz való hozzászólásnak.

Amint az a három állásfoglalásból is kiderül, a három workshop számos kiindulópontja megegyezett, és ezek a keretek változatlanok maradtak a workshopok során, még ha mindegyik másra is helyezte a hangsúlyt. A különböző, főleg Európából – Észak-Európától a Mediterráneumig, az Ír- és Brit-szigetektől Kelet-Európáig –, de például Észak-Amerikából vagy Dél-Afrikából is származó geopolitikai kontextusok széles körének képviselete ellenére úgy tűnik, hogy léteznek olyan alapvető elvek és nézetek, amelyekben számos kutató osztozik. Ezek közé tartoznak az alábbiak:

- A nyelvi sokszínűséget támogató politikai nyilatkozatok társadalmi és politikai érvényesítése nem megfelelő;
- Hiányzik a határozott fellépés a nyelvi sokszínűség fejlesztésére, ideértve az adekvát pénzügyi források biztosítását is;
- A különféle nemzetközi és nemzeti szereplők az elszámoltathatóság hiánya és a szubszidiaritás elve következtében el tudják kerülni a nemzetközi egyezmények végrehajtását;
- Bár ez nem lehet életképes megoldás, a szankciók hiánya gyengíti a nemzetközi megállapodások és egyezmények végrehajtásának szükségességét és az arra való hajlandóságot;
- Az alapvető elképzelés szerint továbbra is mélyen gyökerező félreértések és negatív attitűdök tapasztalhatók a többnyelvűséggel és a nyelvi sokszínűséggel szemben, amelyek részben magyarázatot jelentenek az első pontokra;
- Tudás-, idő- és implementációs rés létezik a – szakkifejezéssel élve – „bevett ismeretek” és ezeknek a széleskörűen elfogadott elképzeléseknek a végrehajtási szándéka között;
- Mindez a nyelvi sokszínűség számos aspektusát érintő döntések inkább politikai, semmint tudományos alapon való megszületéséhez vezet.
- Az oktatási rendszerek nem képesek a kutatók és egyéb fontos oktatási szereplők

- ajánlásainak megfelelően ellátni a feladataikat;
- Nincs összhang a fentről lefelé és a lentől felfelé építkező nézőpontok között a nyelvi sokszínűség céljainak támogatására vonatkozóan;
 - Mindazonáltal állandó támadás éri az asszimilációs politikákat és a nyelvpolitikákat, mind a nem domináns/kisebbségiesített nyelvközösségek beszélői, mind az ezen dimenziók kutatásával foglalkozó szakemberek részéről;
 - Megfigyelhető a szándék új megoldásokra, valamint a régi fogalmaknak az új realitásokhoz való adaptálására is;
 - A kvantitatív és kvalitatív tudományágakat és módszereket néha keverten használják, máskor nézeteltérés van közöttük, de esetenként együttműködés is megfigyelhető;
 - Előrehaladott ismereteink vannak a nemzeti nyelvi és geopolitikai kontextusokról, amelyeket azonban ritkán alakítanak általánosabb, nemzetközileg adaptált tudássá. Ebben a tekintetben az angol nyelvet tekinthetjük akár egy lépcsőfoknak, akár lehetőségnek, aminek a segítségével a tudás elérhetővé válik a szélesebb közönség számára;
 - Ugyanakkor a kutatóknak nagy szükségük van arra, hogy a saját, lehatárolt kutatási területükön túlra tekintsenek, mind az egyéb esetek, mind a másfajta elméleti megközelítések tekintetében. Ez magában foglalja más nyelvek ismeretének szükségességét a kutatási eredmények közzétevése érdekében;
 - Egyre elterjedtebb az a nézet, miszerint európai kontextusban a nyelvi sokszínűség ösztönzésére és kutatására irányuló szándék meggyengült. Ez köszönhető egyrészt egy általános, politikailag kiélezettebb légkörnek, amelyben ezeket a kérdéseket inkább nemzeti szinten vitatják meg, másrészt az ennek következtében megerősödött európai szintű ellenállásnak a nyelvi sokszínűség helyzetének és együttműködő kutatásának javítását célzó struktúrák kialakításával szemben;
 - Számos kérdés maradt a nyelvi sokszínűség kutatásán belül. Biztosítani kell, hogy ezeket a kérdéseket kutatás útján, de rendszerszerű politikai irányítás nélkül lehessen feltenni és megválaszolni.

Ezen kívül reflektálni kell a kutatás-alapú nézetek és a politikák, valamint a politikai célok/jogszabályok, illetve ezek teljesítése, megvalósítása közötti ellentmondások okaira is. A jövőbeli kutatásoknak érdemes lenne módszeresen megpróbálni kideríteni azt, hogy hol és miért jelennek meg ezek az eltérések. Az ilyen vizsgálatok az alábbi szempontokra térjenek ki:

- Előfordul-e, s ha igen, hogyan fordulhat elő, hogy a támogató és ösztönző nemzetközi szabályozások és megállapodások mellett ugyanazon jogi

dokumentumok egyéb rendelkezései korlátozzák a támogató szabályokat, ellentmondanak azoknak, vagy csökkentik az általuk biztosított jogi védelem szintjét (vö. pl. az Európai Unió Alapjogi Chartájának 21. és 22. cikkét az 51. cikkel)?

- Milyen mértékben és hogyan alapul a nemzetközi szabályok és megállapodások államok általi nem-teljesítése politikai, tudás-alapú vagy hozzáállásbeli tényezőkön, akár külön-külön, akár ezen tényezőket együttevén?
- A kutatások vegyék tehát figyelembe a nemzetközi és a nemzeti politikák eredményeinek összehasonlítására irányuló törekvéseket, abban a tekintetben, hogy megfogalmazhatók vagy alkalmazhatók-e szankciók a nyelvi sokféleségre vonatkozó szabályok és megállapodások megsértése esetén.
- A kutatások próbálják meg pontosabban azonosítani és leírni, hogy milyen típusú kutatási eredményeket hagynak figyelmen kívül a nyelvpolitika és nyelvi tervezés kialakítása során, és a folyamat melyik részén a legvalószínűbb, hogy ez megtörténik.
- A kutatások térjenek ki arra, hogy mennyire ismerik a kulcsfontosságú politikusok és hatósági képviselők a nyelvi sokféleségre, különösen pedig az oktatáshoz való hozzáférésre és a méltányosságra vonatkozó nemzetközi és nemzeti jogszabályokat, valamint kutatási eredményeket?

A nyelvi sokféleségre vonatkozó nyelvpolitika és nyelvi tervezés kudarcainak tisztázására irányuló kísérletek eredményei javíthatnák a helyzet orvoslását célzó már meglévő törekvéseket, valamint megélénkíthetnék a vitát a nyelvi sokféleségre vonatkozó kutatások és politikák hatásairól.

A fehér könyv teljes változata elérhető:

<http://www.learnme.eu/>

